

לעילוי נשמת
 הר"ר
יוסף וולף ז"ל
 ב"ר
ברוך מנדל הי"ד
 ת.נ.צ.ב.ה.

מאורות הדף היומי

Meorot HaDaf Ha Yomi
 A Weekly Letter for Learners of the Daf Ha Yomi

בית המדרש דהסידי סוכטשוב
 כולל דהסידי סוכטשוב
 כולל "סנה משה"
 ישיבת הרצות ר' משה יוסף יוסף ז"ל
 בית מדרש
 למגידו שיעור "דף היומי"
 תלמידי סופר ר' יצחק ז"ל 471 ב"ב ס"ל 02-642657

לעילוי נשמת
 הר"ר
חשה הגר ז"ל
 ב"ר יוסף דוד ז"ל
 ת.נ.צ.ב.ה.
 Dedicated by our friends
DAVID & JUDY HAGER

י"ל ע"י ביהמ"ד לחינדי שיעור "דף היומי" בראשות הנרח"ד קובלסקי שליט"א וע"י קרן ברכה וחומי זיטר

בס"ד, ב' אייר תשס"ו פסחים ק"ג-ק"ט גליון מס' 362

השבוע בגליון

- ◆ מנהגי ליל שימורים
- ◆ אכילת שומר
- ◆ אי נעילת הדלת
- ◆ לצאת לקראת אליהו הנביא

- ◆ "בורא מאורי האש" על נורת חשמל
- ◆ חשמל - אש?
- ◆ "המליצה הצחה אשר לא מצאנו כמוה בש"ס"
- ◆ מנהגי הטמנת וחסיתת האפיקומן

◆ הילדים יזרוזו את המבוגרים

דף ק"ג/ב אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר "בורא מאורי האש" על נורת חשמל

בעת עריכת ההבדלה במוצאי שבת, אנו מברכים על האש, לפי שבמוצאי שבת העניק הקב"ה תבונה לאדם הראשון לשפשף ולהכות שתי אבני אש זו בזו ולהפיק מהן אש. בגמרתנו מבואר, כי מצווה מן המובחר להדליק אבוקה, בעלת שתי פתילות, בה יש מיני צבעים וגוונים של האש, כנוסח הברכה "מאורי האש" (ראה "מגן אברהם" סי' רצ"ח ס"ק ד').

במהלך השנים התפתח נידון מעניין, לגבי השימוש בנורת חשמל כנר הבדלה. בעבר עסקנו בשימוש בנורת חשמל לגבי נר נשמה, נר שבת, נרות לבית הכנסת ובדיקת חמץ (ראה מאורות הדף היומי יבמות קכב/א, כתובות קג/א, נזיר לב/ב ושבת לא/ב), ובמאמרנו זה, נתוודע לסברות ולטעמים יחודיים להבדלה, כאשר הנידון הוא, אם נורת החשמל ראויה לקיום מצווה זו, ואף אם ניתן לקיים בה את המצווה, האם הרי היא מהודרת כאבוקה.

להוכיח שחשמל הוא אש: על הגאון רבי חיים עוזר גראדזינסקי זצ"ל (ראה "אשל אברהם" בקונטרס פירות גינוסר סי' ט"ז, ושו"ת "כוכבי יצחק" ח"א סי' י"א) מסופר, כי בירך ברכת מאורי האש על נורת חשמל בדווקא, כדי להראות ולהוכיח, שחשמל נחשב אש, ולפיכך אסור להדליקו בשבת קודש. אף הגאון הרוגאטשובי זצ"ל נהג כן (הובא בשו"ת "הר צבי" ח"ב סי' קי"ד ובשו"ת זכרון יעקב החדש סוף סי' י"ד), וכן הורה למעשה בשו"ת באר משה (ח"ו סי' ס"ו) שניתן לברך על נר זה ללא פקפוק, כאשר אין נרות אחרים.

לגופו של נידון, השוללים לחלוטין את השימוש בנורת חשמל, מציינים שני נימוקים. **הפסק הזכויות:** אור החשמל בוקע מבעד מעטה זכוכית. והנה, אף נר הבדלה רגיל אין להניח בתוך עששית (ביאור הלכה" סימן רח"צ ד"ה "או בתוך" ועוד), מפני שלדעת פוסקים רבים ("ארחות חיים" הלכות הבדלה אות י' וראב"ה בברכות סי' קמ"א ועוד) זו ברכה לבטלה, שכן, חכמים תקנו לברך על בריאת האור כשהוא גלוי, ללא כסוי, כמעשה ברייתו במוצאי שבת הראשון לבריאת העולם. נמצא, שנורת חשמל אינה ראויה כלל למצווה.

חשמל - אש? פוסקים אחרים שוללים את השימוש בנורת חשמל, לפי שאינה אש אלא מתכת מאירה, ולנר הבדלה הרי יש צורך באש, אש בלבד, כשם שאי אפשר לצאת ידי חובה בברכה על אבן בוהקת (שו"ת "הר צבי" שם ושו"ת מהרש"ג ח"ב סי' קי"ז). עם זאת, גדולי ישראל הנזכרים, אשר עליהם מסופר כי השתמשו בנורת חשמל לברכת מאורי האש סברו, כי ראוייה היא לקיום המצווה, ואכן כך דעת רוב הפוסקים מצד עיקר הדין (עיי' "חשמל לאור ההלכה" של הגרש"א יודלביץ זצ"ל, פ"ג סי' ז', וראה באנציקלופדיה תלמודית כרך י"ח עמ' קפ"ב ואילך). אולם, המנהג הרווח הוא לברך על נרות בלבד, והפוסקים אף מטעימים, כי אין בנמצא איזכור להוראה של מי מגדולי ישראל, שיש להשתמש בנורת חשמל, ואף אם נהגו כך, הרי זה להוראת שעה שנדרשה ביותר לתקופה, בה היו שטעו וסברו, כי אין איסור תורה להדליק חשמל בשבת קודש (שו"ת "כוכבי יצחק" ח"א סי' י"א).

בין הסיבות שנוקטים הפוסקים לכך שלכתחילה אין להשתמש בנורת חשמל, נמנית הסיבה שאור החשמל נעדר גוונים שונים של אור, ולפיכך אינו ראוי לברכת "מאורי האש", אשר כנזכר לעיל, "מאורי" מרמז על אורות וגוונים שונים מהן מורכבת האש (שו"ת "בית ישראל" סי' נ"ב, "עניינים למשפט" ברכות נג/ב). זאת ועוד, ה"מגן אברהם" (שם סק"ג) מביא בשם כתבי האריז"ל, כי יש עניין והידור להשתמש בנר שעווה דווקא, לנר הבדלה (שו"ת "בית ישראל" שם).

ברך העוין

המשקפת

בוקר של חול המועד. **בית** כנסת קטן וחמים במרכז הארץ. **פה** ושם יושבים זוגות ולומדים תורה. אבא ובן. סב ונכד. שני ילדים. שני מבוגרים, וגבאי בית הכנסת עומד מן הצד ורווה נחת, על בית מקדש מעט שלו, הפורח בימי חול המועד ומואר באשה של תורה.

"**תמתין** עוד מעט קט", הוא אומר, "תראה איזו הפתעה". **כעבור** זמן קצר נשמעו פסיעות כפולות, ואל בית הכנסת נכנסו שני אנשים חייכנים. החיך היה המכנה המשותף היחיד ביניהם. האחד גבוה; השני, איך נאמר, פחות. האחד רחב גרם; רעהו צנום. האחד בעל פנים שזופות, ידיים רחבות, הפוסע בבטחה בצעדים האומרים: "אני-כאן". רעהו, עטור באיצטלא דרבנן, מכנס את ידיו אל ספר קודש המהודק אל חזהו, מהלך בעדינות, כחומל על הקרקע וממאן לכבוש אותה ולייסרה. **בלא** התלבטויות פנו השניים בצויתא אל מקומם, וכבר ידעתי, כי אין זו הפעם הראשונה בה הם מתוודעים ללמוד תורה. בדרכם הם שלפו מארון הספרים מסכת פסחים וחיש מהרה שקעו בלימוד.

כעבור רבע שעה היה העבדקן הצנוע עומד, גבו מתוח, ידו האחת פרושה אל הגמרא, כשואבת ממנה את דבריו, וידו השנייה מנופפת באוויר, חותכת את המשפטים ותוחמת את הגבולות, מעשה רוקם. בן זוגו ללימוד, יושב היה מולו, שותה בצמא את דבריו. כף ידו הגדולה קעורה לפנים, כמשתתפת בקליטת המידע, ורעותה חוככת ברוקתי, מעשה חושב.

הישבו שניים יחדיו, בלתי עם נועדו: **הוא** מגיד שיעור בדף היומי, והוא קבלן מבצע של עבודות עפר. **הוא** והוא. **היה** זה בחול המועד פסח, לפני שבע שנים. - **אתה** רואה אותו? שואל הגבאי ומצביע על הקבלן. יום אחד הוא פסע בהנאה בנגב הצחיח. זה תחביבו. הוא והנגב. מזה שנים, עוד מילדותו, אני זוכר את להיטותו אל מרחבי הנגב, לחוס, לחול, למרחבים הצחיחים. פעם הסיביר לי, שבנגב הוא מתחבר לעצמו, הוסיף הגבאי בקריצת עין השמורה לילדי גליציה וסביבותיה. בקיצור, הוא צעד על ציודו המשוכלל, שהלך ותפח עם השנים, ולפתע התנתקה משקפתו היקרה מן הרצועה וצנחה אל עבר הנקיק. **כשך** קולות החיבוט הבין אל נכון, כי המשקפת

לעילוי נשמת
 הר"ר **חיים זאב מובשובסקי ז"ל**
 ב"ר רפאל משה ז"ל נלב"ע ט' אייר תשמ"ה
 ת.נ.צ.ב.ה.
 הונצח ע"י המשפחה שיחיו

לעילוי נשמת
 הר"ר **אברהם שנור הי"ד**
 ב"ר אהרן ורצה הי"ד נלב"ע ד' אייר תש"ח
 ת.נ.צ.ב.ה.
 הונצח ע"י ידידינו הר"ר אבי שנור ומשפ' שיחיו - סביון

דף קה/ב אמר ליה אנא לא חכימאה אנא
"המליצה הצחה אשר לא מצאנו כמוה בש"ס"

גמרתנו מביאה, כי כאשר ביקש רב נחמן בר יצחק לבסס ולחזק פסק הלכה שהורה, אמר: "אנא, לא חכימאה אנא, ולא חוזהא אנא, ולא יחידאה אנא, אלא גמרנא וסדרנא אנא, וכן מורין בבי מדרשא כוותי". רבינו הגאון רבי מאיר שמחה מדווינסק זצ"ל קובע ("אור שמח" הל' שבת פרק כ"ט הל' י"ב): כי סגנון זה הוא "מליצה צחה אשר לא מצאנו כמוה בש"ס".

רב נחמן בר יצחק, ממסדרי התלמוד: היו שראו בדברי רב נחמן בר יצחק אות לכך שהיה ממסדרי התלמוד. רב נחמן בר יצחק, שנפטר בשנת ד'תרס"ו, לפני אלף ומאה שנים בדיוק, היה מתלמידי רבא, להבדיל מ'רב נחמן', הוא רב נחמן בר יעקב, שהיה מרבתינו של רבא (עיי' תוספות גיטין לא/ב ד"ה "אנא לא"). רב נחמן בר יצחק היה אחד מראשי המסדרים את נוסח השמועות ודברי התורה שדברו וסוכמו בישיבה, מהם התפתח במהלך הדורות - עד ימי רב אשי חותם התלמוד - התלמוד הבבלי. לכך התכוון רב נחמן בר יצחק באמרו, "גמרנא וסדרנא אנא".

אכן, במקומות אחדים בש"ס רב נחמן בר יצחק מדקדק בלשון השמועה, כגון, במסכת בבא קמא (ס/א), "מאן דתני ליבה לא משתבש, מאן דתני ניבא לא משתמש"; במסכת ביצה (ל/ה), "ומאן דתני משחירין לא משתבש", ובמקומות אחרים (ג/ו, ערכין יא/ב, נדה מה/ב, שבת ס/ו) מצאנוהו מוסר סימנים לזכרון השמועות שנשנו במהלך הדורות ("דורות הראשונים" ח"ב, פרק ס').

ברם, עדיין לא נתחווירו כהוגן תחילת דבריו של רב נחמן בר יצחק, אשר טרח להבהיר כי "אינו 'חכים', 'חוזה', או 'יחיד'. לפיכך, היו שפירשו את דבריו באופן שונה ומהנה.

כדי ליהנות מן הדברים, עלינו לפרט בקצרה את הנידון ההלכתי שעל אודותיו נסובו דבריו. רב נחמן בר יצחק הורה הלכה, כי אדם שברשותו כוס יין אחד בלבד, יקדש עליו בליל שבת, אף על פי שקידוש של יום חשוב יותר. טעם הדבר, שמפני חביבות המצווה, אין נמנעים מלקיימה ולפיכך, בהגיע מצוות קידוש ליל שבת, יש לקיימה.

על כך הוא נשאל, הן אדם העומד לסעוד לפני צאת השבת, וברשותו כוס יין אחת, נפסקה הלכה, כי לא יבדיל תחילה ואחר כך יסעד, מפני שכך נמצא שיברך ברכת המזון ללא כוס של ברכה, אלא תחילה יסעד ואחר כך יברך ברכת המזון ומיד יבדיל על אותו הכוס, ונמצא מרוויח את שתי המצוות. לכאורה, לפי סברתו של רב נחמן, שאין דוחים קיום מצווה, היה עליו להבדיל מיד?

על כך השיב רב נחמן בר יצחק, כי שונה הקידוש מן ההבדלה. לפי שהקידוש מקביל את פני שבת המלכה, ואילו בהבדלה נפרדים הימנה. לפיכך, את הקידוש יש להקדים ואילו את ההבדלה יש לאחר.

עתה נפנה את מבטנו למחלוקת הנלמדת גם היא השבוע, על אודות יום טוב שחל במוצאי שבת. נחלקו אמוראים, אם יש להקדים קידוש של יום טוב להבדלה על צאת השבת, או להקדים ההבדלה לקידוש. מסיכום השיטות השונות עולה, כי רבי יהושע בן חנניה, שמואל, רבה ומרתא בשם רבי יהושע סוברים, כי הבדלה קודמת לקידוש. ואילו רב, לוי, רבנן, ומר בריה דרבינא סוברים, כי קידוש קודם להבדלה. אם נתור ברחבי התלמוד אודות החכמים האמורים נמצא כדלהלן:

רבי יהושע בן חנניה אמר לחכמי אתונה כי "**חכימא** דיהודאי אני" (בכורות ח/ב).
שמואל נודע כבקי באסטרולוגיה ובחכמת התכונה ונחשב **כחוזה** בכוכבים (ראה ברכות ח/ב).

רבה אמר על עצמו, "**אני יחיד** בנגעים אני יחיד באהלות" (בבא מציעא פ/א).
רב הוא זה שנאמר עליו, "**ריש סדרא** בבבל" (חולין קלז/ב).

לוי כונה בפי חז"ל: "**למידין** לפני חכמים", על שם שהיה לומד לפני רבי (סנהדרין יז/א). מעתה אמר רב נחמן בר יצחק, אין דעתי כאותם הסוברים, שהבדלה קודמת לקידוש, מפני שלדעתי, מעשה זה מוכיח, כביכול, שחפצים להפטר מקדושת השבת, אלא תחילה יש לקדש ואחר כך להבדיל. מפני כך אני אף סובר, כי יש לאחר את ההבדלה עד לאחר הסעודה.

כה אמר איפוא רב נחמן בר יצחק: "אנא לא חכימאה", איני סובר כרבי יהושע בן חנניה. "ולא חוזהא אנא", וגם לא כשמואל. "ולא יחידאה אנא", ואף לא כרבה, הסוברים כי יש להקדים הבדלה לקידוש. "אלא גמרנא", אלא דעתי כדעת לוי שלמד לפני החכמים ["גמרנא" מלשון לומד]. "וסדרנא אנא", וכדעת רב הסדרן וכדעת רבנן, שהקידוש קודם להבדלה ("אור שמח" שם, ובספרים נוספים).

דף קטא חוטפין מצה בליל פסחים
מנהגי הטמנת וחיטפת האפיקומן
ברבות מקהילות ישראל נפוץ המנהג, שבלייל הסדר, לאחר בציעת המצה האמצעית,

הגיעה אל קרקעית הנקיק, אך ראה לא נראתה. נסיונותיו הכושלים לא הועילו. למרות נסיונו הרב ומומחיותו בעפר, בטיולים ובנגב, לא עלה בידו לחדור אל הנקיק התלול והמסוכן.

מדודך מאבדן המשקפת היקרה החריד ומשפל מאין אוניס, ישב מיודעו על קרקע והגב שכה אהב ובהה נכחו, תוך כדי אכילת מצות. בדואי ישיש חלף על חמורו נכחו, וכמעט שלשם הבחין בו, אלמלא פנה אליו הבדואי ובירכו לשלום. בייאושו כי מר, פנה וסיפר לבדואי את מצוקתו, אולי הוא, השוכן מלידתו בין חולות הנגב, יידע להציע פתרון.

"**אין** מה לעשות", חרף הבדואי, ובפניו המחורצים הסתמן חריץ נוסף של החלטיות, אך בכל זאת, יש הזדמנות נדירה, בה ניתן להציל חפצים יקרים שנאבדו במקומות אלו. הסכת ושמע. בימי החורף, פעמים ששטפון מים אדירים זורם ממרחקים, שועט אל הוואדיות ואל הנקיקים, ובגאות המים הם שוטפים איתם את כל החפצים שנבלעו בהם בימי הקיץ. אם תשכיל לעמוד כאן בעעה זו, יתכן שתצליח לחלץ את משקפתך היקרה.

אין מקרה בעולם.

מיודענו שב לרכבו, ובדרכו אל מרכז הארץ אסף טרמפיסט, הלא הוא מגיד השיעור, אשר עלה על האוטובוס הלא נכון וירד בתחנה הלא נכונה, אי שם. במהלך הנסיעה סיפר בעל המשקפת לנוסע את הקורות אותו, ולאחר ששח את עצמו של הבדואי הישיש, הפטיר הנוסע, "והשיאנו, והשיאנו, נו, נו, והשיאנו".

- "**והשיאנו?**"

בדיוק אתמול שמעתי רעיון יפה מאד על תפילתנו בימי המועדים. אנו מתפללים "והשיאנו ה' אלוקינו את ברכת מועדיך, לחיים ולשלום לשמחה ולששון". בתקופת החג יורד שפע רוחני מיוחד משמים. הקב"ה משפיע מטובו על בניו אהוביו. או אז, הם זוכים להתעלות למדרגות רוחניות גבוהות יותר. תפילתנו, היא, איפוא, "והשיאנו", רבון העולמים, התרוממותנו בתקופת החגים, בה אנו נישאים אל-על על כנפי השפע הרוחני שאתה משפיע עלינו, תהא ניכרת בנו גם לאחר תום החג. כשסיפרת לי על מי השטפומים המשיאים את המשקפת ממעמקי הנקיק, נזכרתי. "והשיאנו".

מכאן ועד לבקשתו של בעל המשקפת, כי עוד באותו היום ייאות הנוסע ללמוד איתו תורה, "והשיאנו", לא חלף זמן רב, ומזה שבע שנים, שבכל חול המועד הם יושבים ולומדים תורה, סיים הגבאי בסיפוק.

★ ★ ★

זה עתה חלף חג הפסח, ובימים אלה, ימי ספירת העומר, אנו מצפים בדריכות לקראת חג מתן תורה, אשר בו אומר הרמח"ל בספרו "דרך הי", "מקבל כל אחד משמים כוחות מחודשים להשגת חלקו בתורה", ואין ראוי מתקופה זו להגברת החשק ללימוד התורה הקדושה ולהוספת פעלים בתורה.

לכל אחד יש את הנקיקים שלו, את מקומות המסתור שמהם הוא מתקשה להוציא את הטוב שבו. קירבת הימים האלה, מעניקה הזדמנות להוציא מן הכח אל הפועל תוכניות ישנות וטובות. זה הזמן לנצל את ההזדמנות, לטפס על המדרגת הרוחניות של התקופה המיוחדת, ולקבוע עיתים לתורה.

.....
המעוניין לזכות את הרבים בסיפור מעניין, או בעובדה מרתקת שניתן ללמוד ממנה מוסר השכל, מוזמן לפנות למערכת מאורות הדף היומי, ואנו נפרסם זאת בע"ה בטור זה.
כתובתנו: ת.ד. 471 בני ברק פקס: 03-570-67-93
mendelson@meorot.co.il

.....
בברכת התורה העורך

מענה לשון

בברכת "שהפל נהיה בדרך" המוזכרת בסוגייתנו נחלקו הדעות בניקוד המילה נהיה: נְהִיָּה/נְהִיָּה. ההגייה הרווחת יותר היא בנייד קמוצה, אך יש אומרים היי"ד בסגול. מאי נפקא מינה? לכאורה, שורש המחלוקת הוא האם ברכה זו

המבוגרים מעלימים עין כביכול ומניחים לילדים ליטול את המצה ולהחביאה עד הגיע עת אכילתה, או-אז, חושפים הילדים את המטמון תמורת הבטחות שעולה בידיהם לחלץ מפי המבוגרים. במאמר הבה נתחקה אחר שורשיו של מנהג זה, טעמיו ודעת המתנגדים לו.

בטור וב"שולחן ערוך" (או"ח סי' תע"ג סעי' ו') לא נמצא כל רמז למנהג זה; כל שנאמר בהם הוא, כי נוטלים את החלק הגדול מהמצה החצויה ונותנים "לאחד מהמסובין לשומרה לאפיקומן, ונותנים אותה תחת המפה". הפוסקים מסבירים, כי שמירת האפיקומן נועדה, כדי שלא יאכלוהו בטעות בתוך הסעודה (ב"ח) והנחתו תחת מפה מרמזת על "משארות צרות בשמלותם" (שמות יב/לד).

לדעת ה"חק יעקב", מנהג חטיפת האפיקומן השתרש בעקבות האמור בגמרתנו, "חוטפין מצה בלילי פסחים, בשביל תינוקות שלא ישנו", כדלהלן.

בפירוש גמרא זו אנו מוצאים שיטות אחדות ברש"י וברשב"ם. א. מגביהים את הקערה ומסלקים אותה לצד, כדי לעורר את התינוקות לשאול. ב. אוכלים מהר, בחטף, כדי שלא ירדמו הילדים. ג. מסלקים את המצות מן השולחן כדי לעורר את סקרנות הילדים. ד. הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה פ"ז הל' ג') כותב: "וצריך לעשות שינוי בלילה הזה כדי שיראו הבנים וישאלו... וכיצד משנה... חוטפין מצה זה מיד זה וכיוצא בדברים האלו"; אף מהר"ם חלאווה (כאן) הביא בשמו של הרמב"ם ש"גוזלין זה מיד זה לשמחה, כדי שישאלו התינוקות ולא ישנו" (וכיו"ב בנימוקי יוסף). כותב ה"חק יעקב", "אפשר שמזה - מדברי הרמב"ם - נתפשט המנהג שמניחים לתינוקות במדינות אלו לחטוף האפיקומן".

הילדים יזרזו את המבוגרים: אף בספר "נוהג כצאן יוסף" (מנהגי לילה סדר אות ד') כתוב לאמר: "אין לבטל המנהג שנערים גונבים אפיקומן כדי ליקח איזה חפץ מאביהם שיחזרו להם האפיקומן, כי מתוך כך הנערים ינערו משנתם ויספרו ביציאת מצרים". מנהג זה קדום הוא, אפוא, ויסודו בהררי קודש. בספר "ויגד משה" (סי' י"ח אות ט') מביא בשם ספר "מילי דאבות", כי דברים עמוקים ונסתרים טמונים במנהג זה, ולפיכך אין לבטלו, והוא מוסיף טעם מעניין לחטיפת האפיקומן, כי על ידו נגדרים ונשמרים הסועדים שלא לאחר את זמן חצות, שכן, חזקה על הילדים המצפים למתת האפיקומן, שיזרזו את הסועדים...

"המונע - משובח": מנגד, עומדים דבריו החריפים של ה"אורחות חיים" (אות י"ט, הובא ב"מאורי אורי"): "מה שגונבים התינוקות האפיקומן הוא בדוי והבל, ובגויים נשמע שהיהודים מלמדים ילדיהם לגנוב, זכר ליציאת מצרים "וינצלו" [וינצלו את מצרים] על כן המונע - משובח".

הטמנת קדשים: כך גם דעת הגר"ח מבריסק זצ"ל, אשר לדעתו, מנהג הטמנת האפיקומן סותר את מנהג גניבת האפיקומן. הגר"ח מבריסק ביאר בדרך שונה את מנהג הטמנת האפיקומן, לאור דעת הרא"ש הסובר, כי אכילת האפיקומן באה זכר לאכילת בשר קרבן פסח. בשר הפסח נאכל היה בסוף הסעודה, כדי שיאכל על השובע, וכך גם אכילת האפיקומן זמנה בסוף הסעודה. והנה, הלכה היא, כי תרומה וקדשים צריכים שמירה, ואין להסיח דעת מהם (ראה לעיל לדב ברש"י לגבי תרומה, וברמב"ן ובריטב"א בחולין ב/ב לגבי קדשים). מכיוון שכך, כיון שהתחילו לאכול מבשר הפסח והפסיקו והשאירו את עיקרו לסוף הסעודה. היו צריכים להטמין אותו במקום שמור. משום כך, אף באפיקומן, הבא זכר לפסח, יש לנהוג כן ולהטמינו זכר למנהג זה בבשר הפסח (מעדים וזמנים ח"ז סי' קפח, ומקראי קודש, פסח, סימן מ"א).

מכאן, אמר הגר"ח מבריסק, יש לשלול את המנהג שהילדים חוטפים את האפיקומן ומטמינים אותו, שהרי אפיקומן הנמסר לילדים אינו "שמור"! נכון, אמנם, שכתוב ש"חוטפין מצה בלילה פסחים", אולם לא נאמר זאת במצת האפיקומן! זאת ועוד, נראה, אמר הגר"ח מבריסק זצ"ל, שכוונת חטיפת זו אינה לחטוף את המצה ולהעלימה, אלא בעוד שבשאר ימות השנה אין לאכול עד שיטעם הבוצע, משום דרך ארץ (ברכות מ"א ורמב"ם הלכות ברכות פ"ז הל' ה'), הרי שבילול הסדר הותר לחטוף מצה ולאכול אף קודם שיטעם הבוצע, כדי לעורר התינוקות שלא ישנו (הגדת בריסק, קובץ הוספות עמודים עה-עו).

אכן ישנם קהילות רבות שאינם נוהגים בכך, וגם בבית אדמו"רי לובביץ' זצ"ל נמנעו ממנו (פסקי תשובות סי' תע"ג הע' 148).

דף קט"ב ליל שימורים ליל המשומר ובא מן המזיקין

מנהגי ליל שימורים

ליל הסדר מכונה "ליל שימורים", על שם שביללה זה ישראל שמורים.

ממי שמורים הם? על כך ועוד במאמר הבא.

בגמרתנו מבואר, כי אף על פי שיש להזהר משתיית כוסות במספר זוגי, כגון, שני כוסות, ארבעה כוסות וכן על זה הסדר, מפני המזיקים, אולם, בליל הסדר, אין לחשוש משתיית ארבעת הכוסות, מפני שיללה זה משומר. במסכת ראש השנה (יא"ב) נאמר עוד, כי יש הסוברים, שבכינוי "ליל שימורים" נרמז, כי הוא לילה משומר

צריכה להיות על העבר או על ההווה המתמשך תמיד. האומרים "נהי" (=הווה) סוברים שבברכת "שהכל" אנו מודים לרבש"ע על כך שתמיד משפיע לנו מברכתו, וכל הזמן הכל נהיה בדבר ה', גם בעבר וגם בעתיד. ברם, האומרים "נהיך בך" סוברים שכאן עלינו להודות על העבר בלבד: על מה שנעשה בדבר ה' למן בריאת העולם ועד עתה (ראה: שאלת יעב"ץ, ח"א סי' צ"ד-צ"ה).

אלה מדמים את ברכת "שהכל נהיך בך" לברכות הנחנין, שרובן נתקנו בלשון הווה (נורא פרי הנפץ / העץ / האדמה / מיני מזונות / בשמים), ואלה מדמים את ברכת "שהכל נהיך בך" לברכות שונות, בהן אנו מודים על העבר, וכגון, הברכה, הדומה מאוד לברכה זו, ב"ישבע ברכות", "שהכל בָּרָא לכבודו". אלה ואלה מסבירים לשיטתם את סגיוות התלמוד הבבלי במסכת ברכות הדנות בשאלת הזמן הדקדוקי של ברכת המוציא (לח"א) וברכת נר ההבדלה (נב"ב).

ברם, מחלוקת זו קצת יותר סבוכה / מורכבת ממה שהצגנוה:

ר' חנוך הנדל, בעל חידושי "חכמת מנוח" (ברכות לח"א) הסיק, שיש לומר "שהכל נהיך בך" - בסגול, לשון בינוני (=הווה), ולא "נהיך" בקמץ שהוא לשון עבר לזכר, או בינוני לנקבה. דברי ה"חכמת מנוח", המתבססים על מה ש"ידוע בספרי הדקדוק", הובאו במגן אברהם (או"ח סימן רד ס"ק י"ד; ויתכן שמסקנת המג"א בסי' קס"ז ס"ק ח' אינה כן) ואומצו על ידי כמה מגדולי האחרונים האשכנזים (שו"ת מעיל צדקה סי' מ"ב; הנהגות הגר"א - מעשה רב, ע"ו; ערוה"ש או"ח קס"ז, ז-ח).

לך היתה מזדמנת במקרא צורת הפעל "נהיך" בזמן הווה, היו פני הדברים פשוטים יותר. ברם, במקרא מופיע פעל זה רק בזמן עבר (כגון במלכים א' / א' כ"ו: "אם מאת אדני המלך נהיך הדבר הזה, ולא הוצעת את עבדך"), וכדי לשחזר מהו ניקודה של הצורה בזמן הווה, עלינו / יש להיעזר במחקר הלשוני בכללי הדקדוק, ואכן, ה"חכמת מנוח" מתבסס על מה ש"ידוע בספרי הדקדוק", ששורשים שהאות השלישית בהם היא ה', מנוקדים בניין נפעל באופן זה: בזמן עבר - בקמץ 1; ואילו בזמן הווה ועתיד 1 - בסגול (כגון בתהלים ט"ז: "נְהַיְךָ בְּעֵינָיו נְמַאֵס"). מניין למדקדקים ככל זה? מתוך עיונם בניקוד המקרא, הגיעו למסקנה כי זהו הניקוד בדרך כלל. אך מידי השערה לא יצאנו, שהרי כלל זה איננו מוחלט, ויש מלים "היוצאות מן הכלל" (ראה למשל: בפירוש ספרנו לויקרא ט"ז, בראשית ובספרנו לבמדבר ד"ד; ובראשית לישעיה נ"ג), מפני שהלשון קדמה לכלל הדקדוק, ולא נוצרה על פיו.

לסיכום, רוב ישראל נוהגים לברך "שהכל נהיך בך", וכנראה שהוה המנהג הקדום (כן משמע מרי"א בברכות לב/ב בדפי האלפס; וכן מדברי ר' יעקב עמדין, בשו"ת שאלת יעב"ץ ח"א סי' א-צד, ומדברי החיד"א, ברכי יוסף או"ח רד ס"ק ב; וכן מנוקד במסכת ברכות בראש פרק ו' ובסופו בכתב יד קאופמן, וכן מודפס ברוב הסידורים). המדייקים לומר "נהיך" מתכוונים/רוצים לבטא באופן חד משמע את כוונתם, שבברכה זו אנו מודים שהכל נהיה בדבר ה' כל הזמן, ולכן אומרים בסגול שהוא כנראה הניקוד המקראי של פעל זה בזמן הווה (שכל הזמנים כלולים בו).

להערות ותוספות לפניה הלשונית: frank@geronimedia.net

פנינים

דף ק"א זכור את היום השבת לקדשו - זכרהו על היין

ששה זמנים לקידוש

דורשי רשומות מצאו לכך רמז: בכל שיר השירים יש פסוק אחד בלבד המתחיל באות "ויו" - "ויוחך כיון הטוב", לרמוז על ששה זמנים שמקדשים בהם על היין: שבת, פסח, שבועות, ראש השנה, סוכות, ושמיני עצרת... זהו גם, אמרו, "ויין ישמח לבב אנוש"; ו-יין, וי זמנים ישמח היין לבב אנוש...

דף ק"א קידושא רבה

הקידוש העיקרי

מה טעם נקרא הקידוש של בוקר השבת בשם

קידושא רבה - "קידוש הגדול!" (עייני ברין כאן). אמר הגר"י קמניצקי: בספרים נאמר, שקודם מתן תורה היה הלילה הולך אחר היום שלפניו; נמצא, אפוא, שהקידוש העיקרי של השבת היה בבוקר לזכר זאת נקרא הוא עד היום בשם הקידוש הגדול... ("אמת ליעקב", רפ).

דף קח/ב ארבע כוסות הללו כוסו של אליהו

המקור לארבעה כוסות, נאמר בירושלמי (כאן), כנגד ארבע לשונות של גאולה - "והוצאתי והצאתי וגאלתי ולקחתי"; והיכן הלשון החמישית "והבאתי אתכם אל הארץ"? ברם גאולה זו לא נתקיימה, שהרי באו לארץ וגלו הימנה. משום כך אנו מוזגים כוס חמישית והיא כוסו של אליהו - לרמוז שאנו מצפים לביאתו, ואז גם "והבאתי" יתקיים בשלימות!... ("יתורה תיממה").

דף קטא ושמחת בחגך רק לשמוח יש

רבים תמהים על לשון הפסוק "והיית אדך שמח", והרי לשון אדך - הוא לשון מיעוט, מהו המיעוט שממעט כאן הפסוק?! **בדרשה** שנשא הגאון רבי שמואל דוד וואלקין ז"ל, אבי"ד לאקאטש, לאחר שואת אירופה, אמר: אי פה מסר לשעה ולדורות. לפנינו בישראל היו משפחות גדולות מסועפות, וכאשר הגיעו ימי החג היה עם מי לשמוח, שמחה טבעית עם משפחתו הסובבת אותו. ועתה לדאבון כל לב, נשאר אחד מעיר ושנים ממשפחה. אין סב וסבתא, דוד ודודה, נשאר רק היתום והאלמנה, ובכל אופן גם במצב נורא זה, חובה לשמוח! זו כוונת הפסוק "והיית אדך שמח", גם אם נשארת לבדך, עליך לשמוח.

דף קטא אין שמחה אלא ביין מדוע היין משמח?

מדוע סגולתו של היין לשמח? אמר על כך הגרש"י מקלם זצ"ל: אדם מטבע בריאתו נולד שמח, והוכחה לכך צהלת הילדים... אלא שהחיים בונים ויוצרים מחסומים. בא היין ומסיר את המחסומים, ומחזיר את האדם לחיות טבעי...

דף קטא חוטפין מצה בליל פסחים שולחן הסדר של הגר"ש סופר

להלן עדות מעניינת משולחן הסדר של הגאון רבי שמעון סופר זצ"ל, (אבי"ד קרקא, בנו של החת"ס זצ"ל) אשר הביא בספרו מכתב סופר (ח"א עמ' ק"י) שנוהגין הבנים לגנוב האפיקומן, והאב מבטיח לתת מתנות למי שיהיה חריף לגונבה וכו'.

ובהגות שם (באר מרים) מספר בנו, שכן היה נוהג אביו, לנהל תחרות בין ילדיו בניו ונכדיו, שהיו סמוכין על שולחן. ופעם שאל הגיס (ה) שמואל דובער קראניצער זצ"ל בהיותו חתן צעיר על שולחן השוער, מה המקור למנהג זה? ולא זכה לתשובה.

רק לאחר מכן, בעת הסעודה, פנה החותן לחתן ואמר בכנות: כי אמנם עד שנשאל, לא חשב על כך מעולם. ואכן עתה תמה אף הוא על העסק הגדול שביב הנושא שנראה כלא חינוכי בעליל! ומד יעלה בדתני טעם הגון לכך. אך לא השתדך במקום, ע"מ להרגילך לסבול קושיות ללא תרועים, כי כן הדרך בעבודת ה', דעת לקיים, ולא להתבלבל מקושיות... **ואמנם**, הטעם שהסביר לו מעניין ביותר: הנה כל מעשי הלילה הזה, לכוונה אחת הם: להזכיר חסדי הקב"ה וניסיו עמנו בהוציאנו ממצרים. (כגון: חרוסת - זכר לטיט וכו') והנה ישנו נס אחד שלא בא ליד ביטוי: הרי התורה מעידה כי לא חרף כלב לשונן, והיה פלא גדול, ומדוע לא מציינים נס זה? **אכן**, בגמרא בפסחים קי"גא: אמרו חז"ל שלא יגור אדם בעיר שאין בה כלבים. שכן הכלבים משמשים כמשמרים מנפי הגנבים. אם כן, גניבת האפיקומן באה לרמוז, דבלילה זה כלבים אינם נובחים ובכך הגנבים מצויים בשל כך...

מששת ימי בראשית (עיי' תוסי' שם). דברי חז"ל אלה מהווים בסיס למנהגים רבים שנתייסדו על סמך האמור, כי ליל הפסח הוא "ליל שימורים".

אכילת שומר: מנהג אחד מתייחס לעובדה הכללית שהלילה הוא "ליל שימורים": ב"אורחות חיים" (הלכות ליל פסח אות כ"ז) מובא בשם הרמב"ן, כי נהגו "במקצת מקומות" לאכול בליל הפסח תבשיל של ירק בשם 'שומר', כדי לרמוז על היות לילה זה ליל שימורים. ירק זה, אגב, נזכר בתלמוד הירושלמי (כלאים כז/א).

שאר המנהגים נסמכים על פירושי חז"ל במהותו של ליל השימורים. **אי נעילת הדלת:** מנהג עתיק קיים בישראל, שלא לנעול את הבית בליל פסח (ראה במנהגי הל' פסח אות ב). במקורות אחרים אף נזכר, להשאיר את הדלתות פתוחות ממש (מעשה רוקח עמוד יט, מובא בהגדה שלמה עמ' 194). במהרי"ל (עמוד כג, ומובא במג"א סוסי"א תפא) מובא, שלא לנעול את הדלת ב"ברית חזק". מאידך כתבו הפוסקים, שבמקומות ששכיחים גנבים אין לסמוך על הנס אלא יש לנעול את הבית (מג"א שם וחק יעקב סוסי"א ת"פ).

לצאת לקראת אליהו הנביא: מהו טעמו של המנהג? במהרי"ל נאמר, שטעמו מפני שלילה זה משומר ובא מן המזיקין. ברם, ראשונים קדומים אחרים שהביאוהו נקטו אחרת: בדבריהם נזכר, שהשארת הדלתות פתוחות או בלתי נעולות היא מפני שהלילה משומר ובא מששת ימי בראשית כלומר נועד לגאולה ו... "בניסן עתידין ליגאלי". מטרת פתיחת הדלתות היא, כדי ש"כשיבוא אליהו ימצא הפתח פתוח" ו"נצא לקראתו בלא עיכוב" (מעשה רוקח הנ"ל ובמנהגי שם). אכן, ראשונים אלו הדגישו, כי יש להמנע מלנעול את "החדרים שישנים שם", דבריהם אינם נסובים על החדרים בהם מונחים תכשיטים ושאר חפצים יקרי ערך, אלא על החדרים בהם ישנים, כדי שיהיו הנמים מזומנים לקום מיד לצאת לקראת אליהו הנביא ומשיח צדקנו.

מנהג זה של השארת הדלתות בלתי נעולות במשך הלילה יצר מנהג נוסף: "ויש אומרים, כותב הרמ"א (סוסי"א ת"פ), "שיש לומר שפוך חמתך כו' קודם 'לא לנו', ולפתוח הפתח כדי לזכור שהוא ליל שימורים, ובזכות אמונה זו יבוא משיח וישפוך חמתו על הגוים, וכן נוהגים" (מקורו מהמנהג הנ"ל, עיי' דרכי משה שם).

ברם, מה פשר מיקומה של הפתיחה דווקא בעת אמירת שפוך חמתך? אם המטרה היא לגלות על היות הלילה "ליל שימורים", היה מן הראוי להקדימה לתחילת הלילה - תחילת ליל הסדר!

על מדוכה זו ישבו ה"חתם סופר" זצ"ל (בהגהותיו שם) וה"בית הלוי" זצ"ל (בחידושיו לתורה פרשת בא דף ח') וביארו, כי מיקומה קשור במישרין לדין 'זוגות' האמור לעיל. הזכרנו, שאף שבדרך כלל אין שותים מספר זוגי של כוסות, בליל הסדר אין מדקדקים בכך מפני שהלילה משומר מן המזיקים. לפיכך, כאשר מוזגים כוס רביעי, מתעוררת מיד השאלה, כיצד ניתן לשתות כוסות במספר זוגי? משום כך מראים, שהלילה אין חוששים למזיקים, ופותחים את הדלת ומוכיחים, כי הלילה ליל שימורים, ואומרים 'שפוך חמתך' לשם התגרות במזיקים.

מנהגים נוספים נתייסדו בקהילות שונות על יסוד זה שהלילה שמור מן המזיקים. הרמ"א (סוסי"א תפ"א) אומר, כי נהגו שלא להוסיף בקריאת שמע את הפסוקים והפרקים הנאמרים לשם שמירה, כי הלילה ליל שימורים מן המזיקין. ה"מחצית השקל" (שם) מעיר, כי האומר מראה, כי אינו מאמין לדברי חז"ל.

נוהגים שלא לומר ברכת "מעין שבע" - "מגן אבות בדברו" - בליל פסח שחל בשבת, משום שהיא נקבעה מפני המזיקים, ובלילה זה אין חוששים מפניהם (משנ"ב סי' תפ"ז ס"ק ט', ובספר "פסח שחל בשבת" פרק ז הער הלט והערה מ' באורך רב כל דמ"מ בזה). בעל "תרומת הדשן" נהג שלא לטבול המצות במלח, הנועד לסתום פיות המקטרגים (תוסי' בברכות מ/א בשם מדרש), ובליל פסח אין לחוש גם להם (לקט יושר דף 134).

לעילוי נשמת
 מרת **דבורה רחל הפטקה** ע"ה
 בת הרב דוד יהודה בנט ז"ל
 נלב"ע ו' אייר תשס"א
ת.נ.צ.ב.ה.
 הנוצחה ע"י המשפחה שיחי'

לעילוי נשמת
 הר"ר **אפרים יעקב פולק** ז"ל
 ב"ר יצחק ז"ל נלב"ע ג' אייר תשד"ם
ת.נ.צ.ב.ה.
 הנוצחה ע"י המשפחות פולק,
 קרפין, ומי זהב שיחי'

הופיע!
 תקליטור מאורות הש"ס
 על מסכת שקלים דף ב'-כב'
 לצפייה במחשב + MP3
 Français עברית
בישראל: 1-700-500-151
ירושלים: רח' שרי ישראל 14 02-5003882
 In U.S.A.:
1-212-738-9425
 In France:
01.42.41.14.01
הדו"ט!